

Тематична рубрика: Теорія і методика професійної освіти

УДК 378.147

РОЛЬ ПСИХОЛОГІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА У ФОРМУВАННІ ПРОДУКТИВНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

THE ROLE OF PSYCHOLOGICAL ENVIRONMENT IN THE FORMATION OF PEDAGOGICAL INTERACTION WITHIN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Марчук А.А.

доктор філософії,

старший викладач кафедри педагогіки, іноземної філології та перекладу

Харківського національного економічного університету

імені Семена Кузнеця

У статті досліджено роль психологічного середовища у формуванні продуктивної педагогічної взаємодії в закладах вищої освіти. Проаналізовано основні аспекти психологічного клімату та виділено ключові фактори, що безпосередньо впливають на ефективність навчального процесу, зокрема стиль викладання, рівень емоційної підтримки з боку викладача, конструктивний зворотний зв'язок, особливості взаємодії між студентами, а також загальну атмосферу в академічному середовищі. Наголошено, що психологічне середовище є визначальним фактором у формуванні внутрішньої мотивації студентів, їхньої академічної успішності та рівня залученості до освітнього процесу.

Доведено, що створення сприятливого психологічного клімату сприяє розвитку критичного мислення, підвищенню рівня креативності та формуванню соціальних компетентностей, що є необхідними для майбутньої

професійної діяльності. У статті розглянуто результати емпіричного дослідження студентських поглядів на психологічне середовище під час навчального процесу. Визначено ключові фактори, які студенти вважають визначальними для ефективної педагогічної взаємодії. Серед них: атмосфера довіри, відкритість викладача до діалогу, можливість отримання зворотного зв'язку, відсутність психологічного тиску та підтримка індивідуального розвитку.

На основі отриманих результатів анкетування студентів було запропоновано комплекс педагогічних стратегій для оптимізації психологічного середовища у вищій школі, що включають методи емоційної підтримки, застосування інтерактивних технологій навчання, розвиток комунікативних навичок та створення безпечного простору для самовираження студентів. Використані методологічні підходи та результати дослідження можуть бути корисними для викладачів, адміністрації закладів вищої освіти та дослідників у галузі педагогічної психології.

Ключові слова: психологічне середовище, педагогічна взаємодія, мотивація студентів, психологічний клімат, ефективність навчального процесу, емоційна підтримка, інтерактивні технології, педагогічна психологія.

The article explores the role of the psychological environment in shaping productive pedagogical interaction in higher education institutions. It examines key aspects of the psychological climate that influence the effectiveness of the learning process, including teaching style, the level of emotional support from instructors, constructive feedback, student interactions, and the overall atmosphere in the academic setting. It is emphasized that the psychological environment is a decisive factor in shaping students' intrinsic motivation, academic performance, and level of engagement in the educational process.

It has been demonstrated that fostering a supportive psychological climate enhances critical thinking, increases creativity, and develops social competencies essential for future professional activities. The article presents empirical research

findings on students' perceptions of the psychological environment in the learning process. Key factors identified by students as crucial for effective pedagogical interaction include an atmosphere of trust, openness of the instructor to dialogue, opportunities for feedback, absence of psychological pressure, and support for individual development.

Based on the findings, a set of pedagogical strategies is proposed to optimize the psychological environment in higher education, including emotional support methods, the use of interactive teaching technologies, development of communication skills, and the creation of a safe space for student self-expression. The applied methodological approaches and research results may be beneficial for educators, higher education administrators, and researchers in the field of educational psychology.

Keywords: psychological environment, pedagogical interaction, student motivation, psychological climate, educational process effectiveness, emotional support, interactive technologies, educational psychology.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В сучасних умовах економічних, політичних та епідеміологічних викликів і криз важливість вищої освіти зберігає свою актуальність і залишається критично важливою для розвитку суспільства та особистого зростання. Вища освіта готує фахівців, які можуть швидко адаптуватися до змін, знайти нові можливості та впливати на вирішення кризових ситуацій. Формує освічене населення, сприяє формуванню критичного мислення, розвитку громадянського суспільства та демократичних процесів, що допомагає протистояти кризам.

Сучасний освітній процес у закладах вищої освіти (ЗВО) характеризується динамічними змінами, спрямованими на підвищення якості навчання та професійної підготовки студентів. Важливою складовою ефективного навчання є педагогічна взаємодія між викладачем і студентами, яка залежить не лише від змісту навчання, але й від психологічного середовища заняття. Формування сприятливого психологічного клімату в

освітньому середовищі є необхідною умовою забезпечення ефективного навчального процесу, сприяє розвитку особистісного потенціалу студентів, формуванню їхньої мотивації та зниженню рівня стресу. Проте, у науковій літературі недостатньо розглянуто питання конкретних механізмів впливу психологічного середовища на якість педагогічної взаємодії, що обумовлює актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема педагогічної взаємодії широко досліджується у працях таких науковців, як В. Кан-Калік, Г. Єльникова, Л. Подоляк, О. Гончар, які розглядають її крізь призму міжособистісної комунікації та соціально-психологічних чинників освітнього процесу. Також значну увагу питанню психологічного клімату в навчальному середовищі приділяли Д. Гоулман, К. Роджерс, які підкреслювали важливість емоційного інтелекту та гуманістичного підходу до освіти. Окремі дослідження вказують, що створення позитивного психологічного середовища сприяє зростанню рівня академічної мотивації, знижує рівень тривожності у студентів і формує відчуття належності до навчальної спільноти [9,11,12]. .

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Разом із тим, дослідження недостатньо деталізують практичні аспекти формування такого середовища та його конкретний вплив на педагогічну взаємодію.

Попри значний масив наукових досліджень, залишається низка невирішених питань щодо конкретних стратегій та інструментів створення продуктивного психологічного середовища у ЗВО. Недостатньо висвітлено питання про вплив організаційної культури закладу освіти на психологічний клімат занять, а також про роль цифрових технологій у підтримці сприятливого психологічного середовища. Важливим залишається питання про те, як викладач може активно впливати на емоційний стан студентів, створюючи умови для відкритого діалогу, підтримки та взаємодовіри.

Метою даної статті є обґрунтування значення психологічного середовища у формуванні продуктивної педагогічної взаємодії, визначення

ключових факторів, що впливають на психологічний клімат заняття, та подання науково обґрунтованих інструментів для його покращення.

Виклад основного матеріалу. В сучасному світі, що змінюється стрімко і нестабільно, питання регуляції стресу займає одне з ключових місць в межах сучасної психології і педагогіки. Єдине, що може запропонувати система освіти в Україні – це створення комфортних умов для провадження освітнього процесу. Одним із компонентів, який, на нашу думку, є надважливим – це створення адекватного психологічного середовища, в якому студенти ЗВО матимуть змогу реалізувати свій навчальний, творчий та особистісний потенціал.

Поняття "психологічне середовище" розглядається різними науковцями з різних перспектив. Курт Левін, засновник теорії поля, описував психологічне середовище як "гомологічний простір", що складається з регіонів, між якими відбуваються "локомоції" — зміни та переміщення, які відображають динаміку поведінки індивіда. Він підкреслював, що властивості цього середовища, такі як гнучкість чи ригідність, впливають на поведінкові прояви особистості [4].

В науковій роботі Н.О. Бондаренко "Соціальна діагностика", зазначається, що соціальне середовище — це сукупність соціальних, матеріальних і духовних умов, факторів, відносин тощо, в яких існує людина і які так чи інакше впливають на її свідомість, поведінку та діяльність. Загалом, сучасні науковці розглядають психологічне середовище як комплексну, динамічну систему, що включає матеріальні, соціальні та культурні компоненти, які взаємодіють між собою та впливають на розвиток і поведінку особистості [1].

Таким чином, ми можемо визначити психологічне середовище заняття як сукупність емоційних, соціальних та комунікативних умов, які впливають

на взаємодію між викладачем і студентами та сприяють ефективному навчальному процесу. Його складовими є:

1. Емоційний комфорт. Відчуття психологічної безпеки є основою довірливої атмосфери. Дослідження показують, що студентам, які відчують підтримку з боку викладачів, легше засвоювати матеріал і брати активну участь у навчанні [8].

2. Комунікативна відкритість. Викладачі, які застосовують демократичний стиль комунікації, сприяють активному залученню студентів до освітнього процесу [7]. Формування культури відкритого діалогу є критично важливим для продуктивної взаємодії.

3. Мотиваційна підтримка. Відповідно до самодетермінаційної теорії, автономія студентів у навчальному процесі підвищує їхню внутрішню мотивацію [9]. Використання інтерактивних методів, таких як проблемне навчання та групові проєкти, сприяє створенню позитивного навчального середовища.

4. Організаційна культура ЗВО. Підхід закладу освіти до управління освітнім процесом та формування міжособистісних відносин впливає на загальний клімат педагогічної взаємодії [12].

Також необхідним є визначення ключових факторів, що мають безпосередній вплив на психологічний клімат занять. Згідно з українськими та зарубіжними науковцями, ми можемо виділити ті, з якими в подальшому працюватимемо.

Стиль педагогічної взаємодії: Дослідження стилю викладання та його впливу на мотивацію студентів проводили Б. Фрейзер та І. Андерман і Г. Патрік. Вони зазначають, що демократичний і підтримуючий стиль сприяє зниженню тривожності та покращенню навчальних результатів [6, 9].

Рівень емоційної підтримки: Психологічну підтримку викладача як ключовий елемент ефективного навчального середовища розглядав О.

Петренко, який наголошував на значенні позитивного емоційного тону в освітньому процесі [5].

Ступінь відкритості комунікації: Дослідження відкритої комунікації як засобу зменшення рівня стресу в навчальному процесі провели І. Зязюн та Б. Фрейзер, підкреслюючи, що конструктивний діалог підвищує довіру та ефективність взаємодії [2, 10].

Зрозумілість та структурованість викладу матеріалу: Роль чіткої організації матеріалу в процесі навчання розглядали І. Андерман і Г. Патрік, які відзначили, що логічна структура занять сприяє кращому засвоєнню знань студентами [6].

Інтерактивні методи навчання: Дослідження впливу інтерактивних методик на ефективність освітнього процесу провела Т. Кравченко, зазначаючи, що проєктне навчання та групові дискусії підвищують залученість студентів [3].

Психологічна безпека: Концепцію психологічної безпеки як чинника формування комфортного навчального середовища розглядав О. Петренко, підкреслюючи, що відсутність страху перед помилками є критично важливою умовою навчання [5].

Рівень взаємодії у студентській групі: Соціальну взаємодію в групах як визначальний чинник формування комфортного середовища досліджувала Кравченко, яка відзначає, що позитивні відносини в колективі покращують комунікацію та підвищують ефективність навчання [3].

Згідно з цими факторами, нами було проведено опитування серед студентів ЗВО, за результатами якого, ми зможемо сформулювати висновки щодо факторів, які було наведено вище і впливу психологічного середовища на педагогічну взаємодію, в цілому.

Результати опитування свідчать про те, що емоційний стан студентів під час навчального процесу є неоднорідним. Найбільш поширеними емоціями

стали "вмотивованість та зацікавленість" (31,8%) та "спокій і впевненість" (22,7%). Водночас значна частка студентів відчуває "напруження та хвилювання" (13,6%), "відчуття нудьги" (18,2%) і "страх зробити помилку" (13,6%). Це свідчить про те, що хоча більшість студентів сприймають навчальний процес позитивно, проте існує певний рівень тривожності та невпевненості, що може перешкоджати ефективному засвоєнню матеріалу. Серед найбільш значущих факторів, що сприяють залученню студентів у навчальний процес, респонденти відзначили підтримку та доброзичливість викладача, чіткість і зрозумілість пояснень, взаємодію з одногрупниками, використання інтерактивних методів навчання та відсутність страху помилитися. Це вказує на те, що для підвищення залученості студентів необхідно створювати сприятливий психологічний клімат, сприяти відкритій комунікації та застосовувати методи активного навчання.

Студенти переважно вважають, що найефективнішим є дружній та відкритий стиль спілкування (50%) або авторитетний, але підтримуючий підхід (35%), тоді як незначна частина респондентів надає перевагу формальному або жорсткому стилю викладання. Це свідчить про те, що комфортне спілкування між викладачем і студентами є ключовим фактором ефективного навчання. Водночас серед головних чинників, що ускладнюють засвоєння матеріалу, студенти відзначили страх відповідати та робити помилки, авторитарний стиль викладання, недостатню чіткість організації заняття, відсутність взаємодії між викладачем і студентами та відволікаючі фактори (шум, мобільні телефони тощо). Ці дані вказують на необхідність вдосконалення організації навчального процесу та створення безпечного середовища для вираження думок.

Більшість студентів (85%) відзначають значний або помірний вплив психологічного клімату на їхню мотивацію до навчання, що підкреслює важливість створення сприятливого середовища, яке сприятиме активному залученню студентів до освітнього процесу. Для покращення психологічного

середовища студенти запропонували більше інтерактивних методів навчання, відкрите спілкування між викладачем і студентами, підтримку дружньої атмосфери в групі, використання анонімного зворотного зв'язку та зменшення рівня стресових ситуацій під час занять.

Висновки. Таким чином, результати опитування підтверджують, що психологічне середовище має суттєвий вплив на навчальний процес. Для покращення педагогічної взаємодії рекомендується використовувати демократичний стиль викладання, що передбачає підтримку студентів і відкритість до комунікації, формуючи культуру підтримки та партнерства у спілкуванні; впроваджувати інтерактивні методи навчання, що сприяють активному залученню студентів, формувати безпечне середовище, де студенти не бояться висловлювати власну думку або робити помилки, наприклад, шляхом використання методик емоційної регуляції під час занять (техніки активного слухання, рефлексії та коучингу); підтримувати чітку структуру занять і логіку викладу матеріалу, а також використовувати зворотний зв'язок від студентів, із застосуванням цифрових платформ для створення безпечного комунікативного простору, для адаптації методів викладання. Загалом, створення позитивного психологічного клімату сприятиме підвищенню ефективності педагогічної взаємодії, що, своєю чергою, позитивно впливатиме на якість засвоєння знань студентами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Бондаренко Н.О. Соціальна діагностика: підручник для студентів напрямку «Соціальна робота». Київ: ФОП Ямчинський О.В., 2021. 240 с.
2. Зязюн І. А. Концептуальні засади теорії освіти в Україні. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2000. № 1. С. 11–24.
3. Кравченко Т. Соціальне середовище як чинник формування особистості. *Вісник психологічних досліджень*. 2019. № 2. С. 45–57.
4. Левін К. Теорії особистості у психології США. Основні поняття теорії поля К. Левіна. Будова психологічного середовища та його динаміка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : pidru4niki.com
5. Петренко О.М. Психологічна безпека в освітньому середовищі: концептуальні засади. *Науковий вісник Національного педагогічного університету*. 2021. № 3. С. 12–27.
6. Anderman E. M., Patrick H. Achievement goal theory, conceptualization of ability/ intelligence, and classroom climate. *Handbook of research on student engagement*. Springer, 2012. 173–191.
7. Brookfield, S. *Becoming a Critically Reflective Teacher* (2nd ed.). Jossey-Bass, 2017.
8. Cornell, D. School Climate and Safety. Reports on bullying prevention or student-teacher trust . 2014.
9. Deci E. L., Ryan R. M. *Self-Determination Theory: Basic Psychological Needs in Motivation, Development, and Wellness*. New York: Guilford Publications, 2000.
10. Fraser B. J. Classroom learning environments: Historical and contemporary perspectives. *Second international handbook of science education*, 2015. 1043–1059.
11. Tinto V. *Leaving College: Rethinking the Causes and Cures of Student Attrition*. 2nd ed. Chicago: University of Chicago Press, 1993.